

УДК 657
JEL: M41

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ» ТА «КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» ДЛЯ ОБЛІКОВИХ ПРОЦЕСІВ

Жук В.В.,

к.е.н., директор Департаменту фінансово-ресурсного забезпечення Міністерства культури України

- А** Розглянуто становлення основних підходів до визначення змісту понять «культурна спадщина» і «культурні цінності» та особливостей їх застосування. Здійснено аналіз сформованої в Україні державної системи охорони об'єктів культурної спадщини. Досліджено законодавчі та нормативні акти, які теоретично створюють умови для належного обліку та реєстрації об'єктів культурної спадщини.
- В** Спадщина, культурні цінності, культурна спадщина, історико-культурна спадщина, облік об'єктів культурної спадщини, облік культурних цінностей.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПОНЯТИЙ «КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ» И «КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ» ДЛЯ УЧЕТНЫХ ПРОЦЕССОВ

Жук В.В.,

к.э.н., директор Департамента финансово-ресурсного обеспечения Министерства культуры Украины

- А** Рассмотрено становление основных подходов к определению содержания понятий «культурное наследие» и «культурные ценности» и особенностей их применения. Осуществлен анализ сложившейся в Украине государственной системы охраны объектов культурного наследия. Исследованы законодательные и нормативные акты, которые теоретически создают условия для надлежащего учета и регистрации объектов культурного наследия.
- В** Наследие, культурные ценности, культурное наследие, историко-культурное наследие, учет объектов культурного наследия, учет культурных ценностей.

ISSUES DISTINCTION BETWEEN “CULTURAL PROPERTY” AND “CULTURAL HERITAGE” FOR ACCOUNTING PROCESSES

Zhuk V.V.,

Ph.D.in Economics, Head of Finance and Resources at the Ministry of Culture of Ukraine

- A** We consider the formation of the main approaches to determining the content of the concepts of “cultural heritage” and “cultural values” and their specific application. The analysis formed in Ukraine State Protection of cultural heritage. Studied laws and regulations that theoretically create conditions for proper accounting and registration of cultural heritage.
- B** Heritage, cultural values, cultural heritage, historical and cultural heritage, Inventory of cultural heritage cultural property records.

Постановка проблеми

З огляду на те, що наша держава є однією із провідних держав Європи за кількістю об'єктів культурної спадщини, близько 140 тис. – це майже в 2,5 рази більше, ніж у Польщі, та вдвічі більше, ніж у Росії, проблематика національної історико-культурної цінності є вкрай актуальною як з позицій входження України у світовий культурний простір, так і з позицій її обліку, збереження та охорони.

Аналіз чинного законодавства та наукових праць вчених, їхні висновки й здобуті результати свідчать про відсутність єдності у розумінні та застосуванні низки понять, які є основними у сфері обліку, охорони та контролю культурних цінностей (спадщини) та характеризують відповідне забезпечення

цих об'єктів з боку держави. Тому однією з проблем обліку, охорони й контролю культурної спадщини та культурних цінностей є певна внутрішня суперечливість розмежування цих понять.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми

Щодо ступеня наукової розробленості цієї теми заслуговує на увагу той факт, що такі дослідники, як В. Холодок, В. Горбик, О. Худoley та інші, приділяють увагу завданням і повноваженням центральних органів влади та органів місцевого самоврядування в аспекті їхньої визначальної ролі в реалізації державної політики з обліку, збереження, охорони

та збагачення культурної спадщини [1–3], а вчені В. Курило, В. Жадько досліджують проблеми збереження історичної спадщини та формування законодавчої бази [4, 5]. Вагомий внесок у теоретичну розробку питань державного управління сферою обліку, охорони та збереження культурних цінностей в Україні на регіональному рівні зробили К. Гевель, О. Малишева та інші [6, 7]. Проблеми з удосконалення механізмів державного управління охороною культурної спадщини стали доробком таких фахівців, як Н. Кондель-Пермінова, В. Кузьменко, Д. Лихачов, Ю. Опалько [8–11] та інших.

Цілі статті

Мета статті – дослідження питання складу понятійного апарату з метою належного облікового процесу культурних цінностей і об'єктів культурної спадщини та аналіз основних підходів до їхньої інтерпретації та застосування.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Чітке розмежування понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання», «об'єкт культурної спадщини» як у міжнародному праві, так і в законодавстві України відсутнє [2–4]. Водночас, як правило, термін «культурні цінності» застосовується до рухомих об'єктів культури, які мають художнє, історичне, етнографічне або наукове значення. Перелік таких об'єктів визначений у ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. Так, відповідно до зазначеного Закону, культурні цінності – це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;

- старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;
- рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології.

З'ясовуючи термінологічний апарат законодавства України у сфері обліку, охорони та збереження культурних цінностей, слід зазначити, що культурна спадщина містить у собі культурні цінності, які передаються із покоління у покоління. Це і нерухомості, і рухомості, і нематеріальні твори людської діяльності. Спадщина передбачає зв'язок минулого, сучасного, майбутнього. Існування цього зв'язку зумовлює зміст спадщини як явища безперервної передачі культурних цінностей. Окрім об'єкта передачі, потрібно враховувати ще універсальну цінність цих об'єктів, яку визнають наступні генерації. Спадщина – це свідомий процес між поколіннями, який накопичує матеріальні та духовні культурні цінності, де наступна епоха приймає те краще, що існувало до неї. Тому поняття «культурна спадщина» об'ємніше, ніж поняття «культурні цінності». Самі ж по собі культурні цінності – це об'єкти, що задовольняють духовні та естетичні вимоги і разом з тим художньо й науково значущі для людини на якомусь визначеному етапі історії. Вони відображають ідеологію замовника і того суспільного ладу, до якого ці замовники належать, а також є свідченнями технологічного розвитку. Якщо зникає потреба в існуванні культурного об'єкта для епохи, безповоротно зникає і сам об'єкт. Тому у процесі спадкоємності беруть участь тільки універсальні культурні цінності, які для декількох генерацій мають цінність з погляду естетики, науки та історії.

Не всі культурні цінності можуть бути спадщиною, але ж усякий культурний спадок складається із культурних цінностей. Так, В.Л. Базанов, розглядаючи поняття «культурна спадщина», підкреслює наявний у ньому історичний зв'язок нового та давнього, часову спадковість [5]. Такого

самого погляду дотримуються російські вчені Л. Душкіна, С. Гуцало, Л. Песковська, Н. Принцев, К. Штикова, які зараховують до культурної спадщини пам'ятки історії та культури, історико-культурні території і об'єкти, вагомими для збереження і розвитку самобутності народів, їх внеску у світову цивілізацію. При цьому під пам'ятками історії та культури розуміються твори матеріальної і духовної творчості, втілені у рухомі й нерухомі матеріальні об'єкти, які є унікальними, незамінним результатом і свідченням історичного розвитку народів, особистостей та держави, а також які мають суспільно вагому універсальну культурну цінність [6].

Не можна обійти увагою і позицію Н. Михайлової, яка стверджує, що історико-культурна спадщина – це створені природою та людиною матеріальні та духовні цінності, які зберігаються і передаються із покоління в покоління, а також визнані суспільством та державою необхідними поза залежністю від часу, простору і форм власності для підтримання вітчизняної культури та духовного вдосконалення народу [8].

Отже, культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини (абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини»). Як правильно зазначає Є. Александров, об'єкти культурної спадщини містять у собі всю духовну культуру людства, у тому числі мистецтво, науку, освіту та організацію культурної діяльності з усіма її творчими досягненнями (витворами), інститутами, організаціями. Сюди не можна віднести матеріальну культуру, яка не є продуктом і вираженням духовної діяльності.

Недосконалість визначення та термінології у ЗУ «Про охорону культурної спадщини» породжує невідповідність чинних підзаконних актів. Так, Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466 [10], не узгоджене із зазначеним Законом, оскільки до Державного реєстру заносяться не тільки пам'ятки історії, археології, містобудування та архітектури, але й пам'ятки мистецтва (визначні твори монументального, образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва) та документальні пам'ятки (унікальні акти державності, інші важливі архівні матеріали, кіно-, фото- і фонодокументи, старовинні рукописи, рідкісні друковані видання), тобто рухомі речі. До Державного реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з погляду історії, культури, етнології чи науки.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» не враховує цінність предметів, пов'язаних із найважливішими історичними подіями в житті українського народу, археологічних знахідок, творів образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, документів, які мають національну цінність.

Міністерством культури України розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України та порівняльну таблицю до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про Державний реєстр національного культурного надбання (в частині бібліотечних пам'яток)». У зазначеному проекті постанови запропоновано, крім інших рухомих об'єктів культурної спадщини, до Державного реєстру національного культурного надбання заносити також такі документальні пам'ятки, як бібліотечні пам'ятки – рухомі пам'ятки, тобто видання та колекції видань, незалежно від форм власності, що знаходяться на території України, а також за її межами і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну. Бібліотечними пам'ятками є рукописні книги, стародруки та інші, крім книг, видання (різні за обсягом – брошури та листівки і за періодичністю – серіальні, періодичні, продовжувані видання), до 1800 року – для іноземних видань, до 1830 року – для видань гражданським шрифтом та до 1860 року – українських видань (надрукованих українською мовою незалежно від території та будь-якою мовою (гражданським чи латинським шрифтом) на території сучасної України), а також окремі видання пізніших періодів, історико-культурна цінність яких встановлена відповідною науковою експертизою або іншим науковим дослідженням. На видання, датовані до 1950 року, до проведення наукової експертизи поширюється статус бібліотечних пам'яток.

З поняттям «культурні цінності» часто ототожнюється поняття «пам'ятка культурної спадщини» (далі – пам'ятка). Визначення поняття «пам'ятка» в Законі України «Про культуру» не надається. Його можна знайти в ст. 1 ЗУ «Про охорону культурної спадщини». Відповідно до цього Закону, пам'ятка – це об'єкт культурної спадщини, який занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Істотною відмінністю цих понять є те, що поняттю «пам'ятки культурної спадщини» надається особливий охоронний зміст. Культурні цінності, визнані пам'ятками культурної спадщини та взяті на державний облік, знаходяться під державною охороною і підпорядковані спеціальному правовому режиму. Правовий режим пам'яток культурної спадщини визначається: ЗУ «Про охорону культурної спадщини», постановою

Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [11] та ін.

Отже, поняття «культурні цінності» і «пам'ятки культурної спадщини» не збігаються за обсягом відповідно до чинного цивільного законодавства України. Поняття «культурні цінності» охоплює ширше коло об'єктів, до яких належать як пам'ятки культурної спадщини, так і об'єкти, які ще не мають такого статусу.

Облік об'єктів культурної спадщини – заходи, що здійснюють спеціально уповноважені органи охорони культурної спадщини, спрямовані на виявлення, наукове вивчення, класифікацію, державну реєстрацію об'єктів культурної спадщини.

Облік об'єктів культурної спадщини включає:

- виявлення;
- обстеження;
- дослідження;
- фотофіксацію об'єктів культурної спадщини;
- підготовку графічних матеріалів (за необхідності) та визначення предмета охорони культурної спадщини;
- складання переліків об'єктів культурної спадщини та облікової документації на ці об'єкти;
- підготовку подання Міністерству культури України та Кабінету Міністрів України для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Рухомі предмети, пов'язані з об'єктами археологічної спадщини, є державною власністю і підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, обліку та збереженню у порядку, визначеному законодавством [12].

Занесення об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру та внесення змін до нього (вилучення з Державного реєстру, зміна категорії пам'ятки) провадяться відповідно до категорії пам'ятки:

а) постановою Кабінету Міністрів України – щодо пам'яток національного значення за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини;

б) рішенням центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини – щодо пам'яток місцевого значення.

У рамках Державного реєстру вирішуються такі завдання:

- державний облік нерухомих пам'яток;
- облік щойно виявлених об'єктів;
- формування статистичної звітності про нерухомі пам'ятки;

- облік власників, орендарів і користувачів пам'яток, включаючи й релігійні організації;
- моніторинг технічного стану пам'яток;
- формування списків.

Порядок визначення категорій пам'яток та їх занесення до Державного реєстру визначає Кабінет Міністрів України. Стосовно пам'яток, включених до Списку всесвітньої спадщини, у Державному реєстрі робиться відповідна відмітка про їхню світову культурну цінність.

На кожному пам'ятку складається облікова документація: облікова картка та паспорт, які у паперовому та електронному вигляді підлягають постійному зберіганню в органах охорони культурної спадщини. Форму облікової картки та паспорт пам'ятки затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. Відсутність облікової документації не є підставою для позбавлення об'єкта культурної спадщини правового статусу пам'ятки.

Нерухомі об'єкти культурної спадщини до вирішення питання про їх реєстрацію як пам'яток вносяться до переліків нерухомих об'єктів культурної спадщини, які затверджуються рішеннями територіальних органів охорони культурної спадщини за місцем знаходження об'єктів культурної спадщини. Із занесенням до Переліку нерухомих об'єктів культурної спадщини об'єкт культурної спадщини набуває правового статусу виявленого об'єкта культурної спадщини, про що територіальний орган охорони культурної спадщини в письмовій формі повідомляє власника цього об'єкта або уповноважений ним орган (особу). Порядок обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини визначає центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Органи охорони культурної спадщини видають власникам пам'яток або уповноваженим ними органам (особам) свідоцтва про реєстрацію нерухомих об'єктів культурної спадщини як пам'яток. Центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини надає територіальним органам охорони культурної спадщини витяги з Державного реєстру щодо пам'яток, які належать до їхньої юрисдикції.

Висновки

Слід зробити висновок, що одним із основних складових елементів пам'яткоохоронної справи є облік та реєстрація культурних цінностей. Системний підхід і повнота обліку є необхідними передумовами для збереження пам'яток культурної спадщини. Крім того, повний облік пам'яток та пошук нових об'єктів, що могли би претендувати

на статус пам'ятки, може допомогти у завершенні роботи над формуванням Державного реєстру рухомих та нерухомих пам'яток культури України.

Таким чином, крім поняття «культурні цінності», у законодавчих актах України використовуються такі терміни, як культурна спадщина, пам'ятка, національне культурне надбання, нематеріальна культурна спадщина, об'єкти культурного призначення. Усі визначення зазначених понять є практично недиференційованими, взаємопоглинаючими та взаємозамінними, тому наводити у межах цього дослідження їх недоцільно. Зазначимо лише, що відповідно до ст. 1 ЗУ «Про культуру», культурне надбання, культурна спадщина українського народу – це сукупність культурних цінностей, пам'яток та історико-культурних територій і об'єктів, значущих для збереження і розвитку самобутності України і всіх її етнічних та соціальних спільнот, їхнього внеску до світової цивілізації, а

також організації, установи, підприємства культури, які мають загальнонаціональне (загальноукраїнське) значення і завдяки цьому цілковито належать Україні без права передачі їх іншим державам. Важливо, що ЗУ «Про культуру» не використовує поняття «об'єкт культурної спадщини» і визнає поділ культурних цінностей на рухомі (у ЗУ «Про культуру» названі власне культурними цінностями) та нерухомі (пам'ятки). Отже, з цього визначення можна зробити висновок, що культурні цінності входять до складу культурної спадщини. Однак М.М. Богуславський вважає, що поняття «культурні цінності» та «культурна спадщина» рівнозначні. Але ототожнювати їх неприпустимо, оскільки поняття «культурна спадщина» є ширшим за своїм смисловим значенням, оскільки включає як твори мистецтва, так і різноманітні види духовної творчої діяльності людини в галузі науки, освіти і культури.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461. – С. 7.
2. Богуславский М.М. Культурные ценности в международном обороте: правовые аспекты / М.М. Богуславский. – М.: Юристы, 2005. – С. 17.
3. Курило Т. Проблеми реалізації законодавства України про охорону культурної спадщини та деякі шляхи їх подолання // Право України. – 2003. – № 3. – С. 125.
4. Литовченко Л.А. Проблемні питання конституційно-правового регулювання охорони культурної спадщини в Україні // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 18.
5. Базанов В.Л. Проблемы сохранения историко-культурного наследия в условиях обновления общества: дис. канд. философ. наук: 09.00.03 / В.Л. Базанов. – М., 1991. – С. 119.
6. Терминологический словарь-справочник по безопасности культурных ценностей / сост.: Л.И. Душкина (отв. ред.), С.С. Гуцало, Л.С. Песковская, Н.А. Принцев, К.В. Штыкова. – М.: Изд-во ГосНИИР, 2000. – С. 34.
7. Сергеев А.П. Гражданско-правовая охрана культурных ценностей

8. в СССР / А.П. Сергеев. – ЛГУ, Л., 1990. – С. 16.
8. Михайлова Н.В. Историко-культурное наследие России: проблемы охраны / Н.В. Михайлова. – М.: ЮИ МВД РФ, 1999. – 105 с. – С. 24.
9. Александров Е. Пакт Рериха и международная охрана памятников истории и культуры / Е. Александров. – София: София Пресс, 1978. – С. 16–21.
10. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>.
11. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1760 // Урядовий кур'єр. – 2002. – 24 квіт., № 78.
12. Про національну культурну спадщину: проект Міністерства культури України від 10.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document?id=259716>.

1. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine as of January 16, 2003 // Official Journal of the Ukraine. – 2003. – No. 11. – Art. 461. – P. 7.
2. Boguslavskiy M. Cultural values in the international turnover: Legal Aspects / M.M. Boguslavskiy. – M.: Lawyer, 2005. – P. 17.
3. Kurilo T. Problems of legislation of Ukraine on protection of cultural heritage and some possible solutions // Law of Ukraine. – 2003. – № 3. – P. 125.
4. Litovchenko L.A. Problematic issues of constitutional and legal regulation of cultural heritage in Ukraine // Law and Society. – 2010. – № 1. – P. 18.
5. Bazanov V.L. Problems of preservation of historical and cultural heritage in the renewal of society: Cand. Sc. Sciences: 09.00.03 / V.L. Bazanov. – M., 1991. – P. 119.
6. Terminological Dictionary on Security Cultural Values / Comp.: L.I. Dushkin (Ed. Ed.), S.S. Gutsalo, L.S. Peskovskaya, N.A. Printsev, K.V. Shtykova. – Moscow: Publishing House of the SRIR, 2000. – P. 34.
7. Sergeev A.P. Civil Protection of Cultural Property in the USSR / A.P. Sergeev. – LSU, L., 1990. – P. 16.

8. Mikhailova N.V. Historical and Cultural Heritage of Russia: problems of protection / N.V. Mikhailov. – M.: Law Institute of the Ministry of Interior of the Russian Federation, 1999. – 105 p. – P. 24.
9. Alexandrov E. Roerich Pact and the International Historic preservation / E. Alexandrov. – Sofia: Sofia Press, 1978. – P. 16–21.
10. Regulation on the State Register of Cultural Heritage: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of 08.12.1992 № 466 [electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>.
11. On approval of determining categories for entry monuments of cultural heritage in the Register of Immovable Monuments of Ukraine: Cabinet of Ministers of Ukraine as of 27.12.2001 № 1760 // Government kuriyer. 2002. – 24 Apr., № 78.
12. On the national cultural heritage: draft of the Ministry of Culture of Ukraine 10.11.2011 [Electronic resource]. – Mode Access: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document?id=259716>.

Дата подання рукопису: 17.01.2015 р.